

รูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตร ที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่ภาคกลาง*

กนกพร ตันวัฒนะ** และ คณิต เขียววิชัย***

(วันรับบทความ: 23 มกราคม 2562, วันแก้ไขบทความ: 14 พฤษภาคม 2562,

วันตอบรับบทความ: 17 พฤษภาคม 2562)

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการณ์ชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน และพัฒนารูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน ซึ่งวิธีการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methodology) ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผลการวิจัยพบว่า สภาพการณ์ชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่ภาคกลางเกิดจากการรวมกลุ่มของผู้ผลิตและผู้บริโภคที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการผลิตแบบอินทรีย์ การกระจายผลผลิตตามข้อตกลง มีกิจกรรมของชุมชนที่สร้างการมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนรู้ ทำให้ผู้ผลิตและผู้บริโภคได้รับประโยชน์จากการรวมกลุ่ม ส่วนรูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน ตามกรอบปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการ (Process) และผลลัพธ์ (Output) ให้ความสำคัญกับ 1) ปัจจัยและเงื่อนไข 2) ผู้ผลิต 3) ผู้บริโภค 4) หลักการจัดกิจกรรมของชุมชน 5) ผลลัพธ์ที่ได้จากการรวมกลุ่ม ซึ่งเป็นรูปแบบที่ผ่านการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (Connoisseur)

คำสำคัญ: ชุมชนอาหารปลอดภัย, ระบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

* บทความนี้มาจากงานวิจัยเรื่องรูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่ภาคกลาง เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2561

** อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา (Email: kadeecd@hotmail.com)

*** ศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (Email: kanit@su.ac.th)

The Food Safety Model of Community Supported Agriculture in Central Thailand*

Kanokporn Tunwatana** and Kanit Kheovichai***

(Received Date: January 23, 2019, Revised Date: May 14, 2019,

Accepted Date: May 17, 2019)

บทคัดย่อ

The purposes of this study were to study the situation of food safety community of community supported agriculture and to develop the model of the food safety community. Using mixed methodology, the researcher integrated qualitative and quantitative approaches in the research. The results revealed that the situation of food safety community of community supported agriculture in central part of Thailand caused by the collaboration of producers and consumers with the same objectives including organic farming, community activities encouraging collaboration and learning in community benefited for them. In addition, developing the model of the food safety community with system approach (input, process, and output) resulted from 1) factors and conditions 2) producers 3) consumers 4) a basis of organizing community activities 5) a consequence of collaboration. The model was assessed by connoisseurs.

Keywords: Food Safety Community, Community Supported Agriculture

* This article is based on the research on the model of food safety community of agricultural system supported by communities in the central region, a part of Ph.D. dissertation, program in development education, department of foundations of education, graduate school, Silpakorn University, 2018

** Lecturer, faculty of Humanities and Social Science, Burapha University (Email: kadedcd@hotmail.com)

*** Professor, Department of Foundations of Education, Faculty of Education, Silpakorn University (Email: kanit@su.ac.th)

1. บทนำ

เป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไปว่าประเทศไทยเป็นประเทศกึ่งเกษตรกรรมและกึ่งอุตสาหกรรม หากพิจารณาจากจำนวนประชากรผู้มีงานทำในปี พ.ศ. 2560 จำนวน 37.10 ล้านคน เป็นผู้ที่ประกอบอาชีพอยู่ในภาคเกษตรกรรมถึงจำนวน 13.12 ล้านคน หรือประมาณหนึ่งในสามของจำนวนประชากรผู้มีงานทำทั้งหมด (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560: 2) มีพื้นที่ในการทำการเกษตรทั้งหมด 149,242.393 ไร่ (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2559: 175) แม้ว่าการทำการเกษตรจะเป็นประชากรเพียงหนึ่งในสามส่วนของประเทศ แต่ภาคการเกษตรเป็นภาคการผลิตที่เกี่ยวข้องกับอาหาร สุขภาพ ชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมของประเทศไทย และมีการรับรู้กันว่าประเทศไทยเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญ มีศักยภาพในการผลิตอาหารได้หลากหลาย จนรัฐบาลหลายยุคหลายสมัยได้มีนโยบายส่งเสริมให้ประเทศไทยกลายเป็นครัวของโลก ซึ่งต้องมีการพัฒนาระบบการดูแล ควบคุม และตรวจสอบคุณภาพความปลอดภัยอาหารที่ผลิตทุกขั้นตอนตลอดห่วงโซ่อาหาร (Food Chain) ตั้งแต่วัตถุดิบ (การเพาะปลูก เพาะเลี้ยง) การแปรรูป การผลิต การจัดจำหน่าย จนถึงผู้บริโภค กระบวนการผลิตทางการเกษตรของไทยจึงดำเนินการเพื่อรองรับการบริโภคของประชาชนในประเทศและส่งออกไปยังต่างประเทศตามอุดมการณ์แบบเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก

ภายใต้อุดมการณ์เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก เกษตรกรไทยค่อย ๆ เปลี่ยนวิถีการผลิต ทั้งการเปลี่ยนพันธุ์พืชของตนมาเป็นพันธุ์พืชที่ตอบสนองต่อปัจจัยการผลิตภายนอกที่รัฐส่งเสริม ทั้งนี้เกษตรกรถูกทำให้เชื่อว่าการใช้พืชพันธุ์ใหม่นั้นจะทำให้ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น มีอาหารมากขึ้น มีรายได้มากขึ้นความอดอยากหิวโหยของเกษตรกรก็จะหายไป ทั้งที่ความเป็นจริงเกษตรกรไทยได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 30 ในขณะที่เกษตรกรต้องเสียค่าใช้จ่ายในการซื้อเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยและสารเคมีกำจัดศัตรูพืชเพิ่มขึ้น การทำเกษตรจึงกลายเป็นงานที่อาศัยต้นทุนสูง ต้องมีฐานทางเทคโนโลยี ต้องใช้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน การทำเกษตรกรรมในลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดผลกระทบหลายประการ

1) ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ ต้นทุนการผลิตสูงกว่ารายได้ เกิดปัญหาหนี้สินอย่างกรณีของประเทศไทยเกิดความสูญเสียมหาศาลทางเศรษฐกิจทั้งในระยะสั้นและยาว จากการนำเข้าปุ๋ยและสารเคมีทาง การเกษตรที่มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นทุกปี

2) ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร เกษตรแผนใหม่ที่มีผลผลิตทางการเกษตร โดยการนำเข้าปุ๋ยเคมีบำรุงดินและใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชได้ก่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

3) ผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกรและผู้บริโภค การใช้สารเคมีทางการเกษตร โดยทั่วไปนอกจากสารเคมีส่วนใหญ่จะตกค้างในสิ่งแวดล้อมโดยตรงแล้ว อีกร้อยละ 25 ที่เหลือยังก่อให้เกิดปัญหาในรูปของสารพิษตกค้างในผลผลิตทางการเกษตร

4) ผลกระทบต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น นับตั้งแต่ประเทศไทยได้ส่งนักเรียนไทยไปศึกษาการเกษตรจากต่างประเทศและเชื้อเชิญให้ผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศเข้ามาวางรากฐาน

การพัฒนาการเกษตรในสังคมไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่นก็ถูกละเลย ด้วยเข้าใจว่าเป็นความเชื่อหรือวิธีปฏิบัติที่ไม่ทันสมัย ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ และไม่มีประสิทธิภาพ

ท่ามกลางสถานการณ์เช่นนี้ มีผู้ผลิตและผู้บริโภคจำนวนหนึ่งได้ตระหนักในความสำคัญ ของปัญหาดังกล่าว จึงเกิดการร่วมมือรวมกลุ่มเป็นชุมชนแบบใหม่ที่ก้าวข้ามผ่านอุปสรรคเชิงพื้นที่ แต่เอาประเด็นปัญหาเป็นตัวตั้ง ในการพยายามกู้วิกฤตระบบเศรษฐกิจโดยมุ่งเน้นความสัมพันธ์ และความเป็นธรรมต่อสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ร่วมกันในสังคม ทั้งคน สัตว์ และธรรมชาติ ได้ก่อเกิดการพัฒนาแนวความคิดและรูปแบบในระบบเศรษฐกิจที่เกื้อกูลกันขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งในทวีปยุโรป อเมริกาเหนือ และเอเชีย การก่อกำเนิดแนวความคิดนี้ทำให้เกิดกระแสของกลุ่มผู้บริโภคที่ตื่นตัว หันไปให้การสนับสนุนการผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ในแถบอเมริกาเหนือ ใช้คำว่า “Community Supported Agriculture” ส่วนในญี่ปุ่น เรียกระบบนี้ว่า “Teikei” ซึ่งทั้งสองรูปแบบต่างมีความเหมือนกันคือ เป็นความพยายามที่จะร่วมมือกันของผู้ผลิตและผู้บริโภคที่มาจับมือกัน เพื่อผลิตอาหารที่ดี ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ที่ดี และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

ในประเทศไทย ประมาณปี พ.ศ. 2542 รับเอาแนวคิดนี้มาจากทั้งฝั่งอเมริกาและญี่ปุ่น โดยมีหน่วยงานอาสาสมัครญี่ปุ่น (JVC) เข้ามาร่วมก่อตั้งและพัฒนาระบบระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน หรือ CSA (Community Supported Agriculture) นี้ เป็นครั้งแรกอย่างเต็มรูปแบบภายใต้แนวคิดที่ว่าผู้ผลิตกับผู้บริโภคมาร่วมมือกัน กลุ่มชุมชนเกษตรกรรมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม โดยผู้บริโภคเป็นผู้ลงทุนด้านตัวเงิน ผู้ผลิตหรือเกษตรกรเป็นเจ้าของที่ดินและปัจจัยการผลิต โดยเกษตรกรต้องคำนวณต้นทุนและค่าใช้จ่ายต่างๆ รวมไปถึงเงินยังชีพตลอดฤดูกาลผลิต ให้ออกมาเป็นเงินที่สามารถเฉลี่ยได้ว่าผู้บริโภคจะร่วมลงทุนเป็นจำนวนเงินเท่าไร เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยว ผลผลิตที่ได้มาทั้งหมด ก็นำมาแบ่งปันกัน ไม่ว่าจะเป็นพืชผัก หรือผลไม้ที่มีอยู่ในฟาร์ม ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษารูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่ภาคกลาง เนื่องจากภาคกลางมีจำนวนกลุ่มการรวมตัวของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนมีจำนวนมากกว่าภาคอื่นๆ มีความหลากหลายของพื้นที่เพื่อการผลิตอาหารปลอดภัยประเภทพืชผัก และอยู่ใกล้ผู้บริโภคโดยเฉพาะผู้บริโภคในกรุงเทพมหานครที่มีข้อจำกัดด้านเวลาและพื้นที่ในการปลูกพืชผัก ภาคกลางจึงเป็นภาคที่มีปัจจัยที่เอื้อให้เกิดความร่วมมือในลักษณะระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนขึ้นได้อีกในหลายพื้นที่

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาสภาพการณ์ชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน
- 2) เพื่อพัฒนารูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน

3. ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านพื้นที่ ระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนเป็นการรวมตัวระหว่างกลุ่มคนที่อยู่ต่างพื้นที่ แต่มีเป้าหมายร่วมกัน ดังนั้น ขอบเขตพื้นที่ในการวิจัยเรื่องรูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน ผู้วิจัยจึงแจกแจงพื้นที่ในการวิจัยตามประเภทของสมาชิก ดังนี้ หนึ่งในพื้นที่ของสมาชิกประเภทผู้ผลิต ประกอบด้วยกลุ่มโครงการผักประสานใจผู้ผลิตเพื่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล่อม อำเภอ ด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี และกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บึงชำอ้อ อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี สองพื้นที่ของสมาชิกประเภทผู้บริโภค ผู้บริโภคในพื้นที่กรุงเทพมหานครของกลุ่มโครงการผักประสานใจผู้ผลิตเพื่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล่อม อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี และกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บึงชำอ้อ อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี

ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาสภาพการณ์ชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนพื้นที่ภาคกลาง ได้แก่ วัตถุประสงค์การรวมกลุ่ม ระบบการผลิตของชุมชน ผลจากการเป็นสมาชิก กิจกรรมของชุมชน และการกระจายผลผลิต ตามหลักการของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน รวมทั้งปัจจัยและเงื่อนไขของชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน เพื่อนำไปสู่การสร้างรูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนพื้นที่ภาคกลาง

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องรูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่ภาคกลาง ใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methodology) ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อนำไปสู่รูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่ภาคกลาง มีวิธีการดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้โดยมีรายละเอียด ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่ง การศึกษาสภาพการณ์ชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ โดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 แบบ คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) และใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ส่วนการวิจัยเชิงปริมาณ มีเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถาม (Questionnaire) โดยเก็บจากกลุ่มโครงการผักประสานใจผู้ผลิตเพื่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล่อม อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน 48 คน และกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บึงชำอ้อ อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี จำนวน 24 คน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน ที่มีความรู้เกี่ยวกับชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน ทำการตรวจสอบหาดัชนีความสอดคล้อง (IOC : Index of

Item Objective Congruence) โดยกำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกข้อคำถาม คือ เป็นข้อคำถามที่มีดัชนีความสอดคล้อง ตั้งแต่ 0.50 ขึ้นไป ผลการตรวจสอบหาดัชนีความสอดคล้องของเครื่องมืออยู่ระหว่าง 0.6-1.00 และนำแบบสอบถามไปหาค่าความเชื่อมั่น(Reliability) หลังจากนั้นนำไปวิเคราะห์หาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา ตามวิธีของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) ได้ค่าความเชื่อมั่น 0.856 สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา(Content Analysis) ในส่วนข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative Data) ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลการ แบบจัดตำแหน่งเปรียบเทียบ ได้แก่ ค่าร้อยละ (Percentage) การวัดการกระจาย (Measure of Variation) ได้แก่ ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน(Standard Deviation) ส่วนคำถามแบบประเมินค่า (Rating Scale) ที่มีระดับการประเมิน 5 ระดับ ได้แก่ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด การวิเคราะห์ผลในภาพรวมและจำแนกรายข้อคำถามใช้เกณฑ์ในการวิเคราะห์และแปรผลข้อมูลข้อมูลตามแนวคิดของเบสต์ (Best, 1981: 179-187)

ส่วนวัตถุประสงค์ข้อที่สอง การพัฒนารูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน ในการนำเสนอการพัฒนารูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน ผู้วิจัยดำเนินการใน 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 การจัดทำร่างการพัฒนารูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยสร้างข้อสรุปอุปนัยสภาพการณ์ชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน เพื่อนำข้อค้นพบที่ได้จากกรณีศึกษาเข้ามาใช้ในการจัดทำร่างรูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน เสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตรวจสอบและให้ความเห็นตลอดจนข้อเสนอนั้นเพื่อนำเสนอผล ขั้นตอนที่ 2 การนำเสนอรูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนต่อผู้ทรงคุณวุฒิ โดยอาศัยผู้ทรงคุณวุฒิ (Connoisseur) จำนวน 5 คน เพื่อตรวจสอบร่างแนวทางดังกล่าวโดยการจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) จากผู้ทรงคุณวุฒิด้านระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนเข้าร่วมประชุมเพื่อทำการตรวจสอบและให้ความเห็นตลอดจนข้อเสนอนั้น 3 ประเด็น คือ (1) ความเหมาะสมของรูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน (2) ความเป็นไปได้ของรูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน (3) ความมีประโยชน์ของรูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน ทั้งนี้เพื่อทำการปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอนั้น และจัดทำรูปแบบรูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อนำเสนอต่อไป

5. ผลการศึกษา

การวิจัยเรื่องรูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่ภาคกลาง มีผลการศึกษา ดังนี้

ส่วนที่ 1 สภาพการณ์ชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนใน 2 พื้นที่

1) สภาพการณ์ชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนของกลุ่มโครงการผักประสาธน์ใจผู้ผลิตเพื่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี พื้นที่ชุมชนบ้านห้วยดินดำ ตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี และบ้านป่าคู้ล่าง ตำบลสมเด็จเจริญ อำเภอหนองปรือ จังหวัดกาญจนบุรี เป็นพื้นที่รอยต่อระหว่าง 2 จังหวัดที่อยู่ใกล้เคียงกัน มีชาวไทยเชื้อสายกระเหรี่ยงอาศัยอยู่ ช่วงปลายปี พ.ศ. 2547 กลุ่มเกษตรกรของชมรมผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์ถูกแทรกแซงจากบริษัทของเอกชนที่รับผลผลิตจากชมรมฯ ไปขาย เริ่มมีความคิดแตกแยกกัน ทางกลุ่มเห็นประเด็นเรื่องข้อจำกัดในการทำตลาดที่ต้องผ่านคนกลาง ให้ความสนใจเข้าร่วมกลุ่มในระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน

การผลิตของกลุ่มโครงการผักประสาธน์ใจฯ ใช้วิธีการผลิตแบบอินทรีย์ ใช้แรงงานจากครัวเรือนในกระบวนการผลิต กลุ่มเกษตรกรใช้หลักการพึ่งพากลไกธรรมชาติในการจัดการฟาร์ม มีหลักปฏิบัติที่สำคัญ คือ เมื่อดินดีมีความอุดมสมบูรณ์ผลผลิตที่ได้จะอุดมสมบูรณ์ตามไปด้วย แปลงปลูกผักของเกษตรกร จะทำแปลงในลักษณะยก่องดินขึ้นมาแต่ไม่มีคูน้ำล้อมรอบเหมือนแปลงผักยก่องที่นิยมทำในภาคกลาง เพราะพื้นที่ของเกษตรกรเป็นที่ราบเชิงเขา พื้นที่ระหว่างแปลงที่ยก่องจึงเป็นทางเดินให้เกษตรกรเข้าไปดูแลจัดการผลผลิต เวลารดน้ำผักน้ำจะสามารถซึมเข้าสู่แปลงผักได้ทั้งสองด้าน และใช้เป็นทางระบายน้ำ การรดน้ำผัก เกษตรกรใช้วิธีการน้ำแบบพ่นฝอย ใช้วิธีการกักน้ำ คือใช้แรงดันน้ำจากที่สูงไหลลงมาตามท่อประปาที่ต่อไว้จากลำห้วยสาขาของอ่างเก็บน้ำห้วยแม่ระวัง การกระจายผลผลิต ระบบเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนสามารถที่จะส่งผลผลิตจากสมาชิกผู้ผลิตไปสู่สมาชิกผู้บริโภคได้โดยตรง จนทำให้สมาชิกผู้บริโภคเกิดความพึงพอใจหรือได้รับอรรถประโยชน์ทั้งในด้านปริมาณผลผลิต คุณภาพผลผลิต และเวลา

กิจกรรมของชุมชนประกอบได้ด้วย 3 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจระหว่างสมาชิกผู้ผลิตกับสมาชิกผู้บริโภค กิจกรรมเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกผู้ผลิตและผู้บริโภคกิจกรรมเยี่ยมชมฟาร์ม

ผลจากการเป็นสมาชิก สมาชิกผู้ผลิตเกิดการเรียนรู้จากกระบวนการกลุ่มที่เริ่มตั้งแต่วิธีการปลูกให้ตระหนักในความเสียหายของตลาด การพึ่งพิงระบบตลาด และการเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ ปรับเปลี่ยนความคิดเริ่มต้นลงมือปฏิบัติ เรียนรู้ระหว่างดำเนินการ แก้ไขปัญหาด้วยการรวมกลุ่มซึ่งช่วยทำให้เกิดพลังในการแก้ไขปัญหา มีคุณภาพชีวิตดีขึ้นหลังจากที่เข้าร่วมโครงการ ปัจจัยและเงื่อนไขของระบบ

การเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน ได้แก่ ขนาดของพื้นที่ เกษตรกรต้องสมัครใจที่จะผลิตแบบอินทรีย์ การปรับพฤติกรรมมาบริโภค ระยะทาง

2) สภาพการณ์ชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บึงชำอ้อ อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี การเริ่มเปลี่ยนอาชีพจากการทำนาไปสู่การปลูกส้มเขียวหวาน โดยมีการเรียนรู้จากกลุ่มคนพื้นที่เขตบางมด เขตราชบุรีบูรณะ กรุงเทพมหานคร อพยพเข้ามาซื้อและเช่าพื้นที่เพื่อทำสวนส้ม เนื่องจากส้มเขียวหวานมีราคาดี และพื้นที่ดินและน้ำของบึงชำอ้อเหมาะแก่ การทำสวนส้ม ยิ่งเป็นแรงจูงใจให้เกษตรกรเพิ่มจำนวนการใช้สารเคมีมากขึ้นเพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก ท้ายที่สุดก็เกิดการล่มสลายของชาวสวนส้มเขียวหวานเมื่อเกิดโรครระบาดอย่างต่อเนื่องไปทั้งตำบล ดินและน้ำที่มีคุณภาพกลายเป็นพื้นที่ที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ ประมาณปี 2546-2547 ชาวบ้านในพื้นที่ได้ตระหนักในความสำคัญของปัญหาจึงได้คิดริเริ่มจัดทำแผนชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหา ภายหลังที่ได้ปรับเปลี่ยนการผลิตมาสู่การปลูกพืชด้วยระบบเกษตรอินทรีย์ ทางชุมชนได้รับการติดต่อจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ให้เข้าร่วมโครงการตลาดนัดสีเขียว

การผลิต กลุ่มเกษตรกรบึงชำอ้อ อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานีมีการปลูกพืชแบบที่ลุ่มภาคกลางของไทย คือ การปลูกพืชแบบยกร่อง มีการปลูกพืชแบบผสมผสานตามหลักการปลูกไม้ 7 ระดับตั้งแต่เริ่มทำเกษตรอินทรีย์ ส่วนใหญ่เป็นผลไม้และพืชผัก สิ่งที่พบเมื่อได้ปลูกพืชแบบผสมผสาน คือ ระบบของธรรมชาติจะดูแลซึ่งกันและกัน เกิดความหลากหลาย ทำให้แมลงที่เคयरบกวนลดน้อยลงไปมาก และการปลูกผักก้ามมุ้ง สำหรับการปลูกผักกางมุ้งอินทรีย์นั้นส่วนใหญ่นิยมกับการปลูกผักที่เสี่ยงต่อการเข้าทำลายของแมลง

การกระจายผลผลิต ระบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนสามารถที่จะส่งผลผลิตจากสมาชิกผู้ผลิตไปสู่สมาชิกผู้บริโภคได้โดยตรงมี “ศูนย์รับและกระจายสินค้า” (Learning Distribution Center: LDC) โดยบริษัทสวนเงินมีมาฯ ให้การสนับสนุนเรื่องรถขนส่ง

กิจกรรมของชุมชน มี 3 กิจกรรม ประกอบไปด้วย กิจกรรมการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจ กิจกรรมให้ผู้บริโภคได้ร่วมเรียนรู้วิถีแห่งเกษตรกรรมในชุมชน กิจกรรมเยี่ยมชมฟาร์ม

ผลจากการเป็นสมาชิก สมาชิกผู้ผลิตผ่านกระบวนการสร้างวิถีคิดและกระบวนการเรียนรู้จากการเชื่อมโยงของสภาพแวดล้อมจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ปรับเปลี่ยนความคิดเริ่มต้นลงมือปฏิบัติ เรียนรู้ระหว่างดำเนินการ แก้ไขปัญหาด้วยการรวมกลุ่มซึ่งช่วยทำให้เกิดพลังในการแก้ไขปัญหา สมาชิกมีรายได้ที่มั่นคง สม่าเสมอจากการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม เพราะผลิตตามความต้องการของสมาชิกผู้บริโภค มีสุขภาพดีขึ้น มีพืชผักปลอดสารเคมีไว้รับประทานเอง ลดรายจ่ายของครอบครัว ปัจจุบันและเงื่อนไขของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน ได้แก่ ขนาดของพื้นที่ ผู้ประสานงานกลุ่ม

3) สภาพการณ์ของสมาชิกผู้บริโภคชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน จากการสอบถามสมาชิกประเภทผู้บริโภคชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบ

การเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน ทั้ง 2 พื้นที่

สมาชิกประเภทผู้บริโภคประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว ร้อยละ 52.80 สมาชิกประกอบอาชีพพนักงานเอกชน ร้อยละ 30.60 สมาชิก ร้อยละ 7.90 ประกอบอาชีพพนักงานของรัฐ ส่วนสมาชิกที่ตอบอาชีพอื่นๆ ร้อยละ 6.90

รายได้ของสมาชิกประเภทผู้บริโภครายได้มากกว่า 65,000 บาท ร้อยละ 33.30 รองลงมาสมาชิกมีรายได้ในช่วง 45,001-55,000 บาท ร้อยละ 26.40 ลำดับที่สามสมาชิกมีรายได้อยู่ในช่วง 35,001-45,000 บาท ร้อยละ 25.00 ลำดับที่สี่สมาชิกมีรายได้อยู่ในช่วง 25,001-35,000 บาท ร้อยละ 9.70 และลำดับสุดท้ายคือสมาชิกที่มีรายได้น้อยกว่า 15,000 บาท ร้อยละ 5.60

สมาชิกประเภทผู้บริโภครับการศึกษาในระดับปริญญาตรี ร้อยละ 47.20 และการศึกษาในระดับปริญญาโท ร้อยละ 40.30 มีการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ร้อยละ 5.60 การศึกษาระดับปริญญาเอก ร้อยละ 4.20 และการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. ร้อยละ 2.80

ระยะเวลาการเป็นสมาชิกของสมาชิกประเภทผู้บริโภค ช่วง 2-4 ปี ร้อยละ 36.1 เป็นสมาชิกมากกว่า 7 ปี ร้อยละ 26.4 ประมาณ 1 ปี ร้อยละ 25.4 และช่วง 5-7 ปี ร้อยละ 11.1

ครัวเรือนของสมาชิกประเภทผู้บริโภครับสมาชิกในครัวเรือนที่มีปัญหาสุขภาพต้องดูแลเรื่องอาหารเป็นพิเศษ ร้อยละ 23.6 ส่วนสมาชิกอีกร้อยละ 76.4 ไม่มีสมาชิกในครัวเรือนที่มีปัญหาสุขภาพต้องดูแลและเรื่องอาหารเป็นพิเศษ ครัวเรือนของสมาชิกประเภทผู้บริโภครับประกอบอาหารรับประทานเองของครัวเรือนเป็นประจำ ร้อยละ 86.1 มีเพียงร้อยละ 13.9 ที่ประกอบอาหารในครัวเรือนบางครั้ง ผู้บริโภคมีความใส่ใจต่อความปลอดภัยของอาหารที่นำมาบริโภค ร้อยละ 100 ผู้บริโภคที่เลือกซื้ออาหารตามฤดูกาลที่เป็นการผลิตในประเทศไทย ร้อยละ 65.3 ส่วนอีกร้อยละ 34.7 เลือกซื้ออาหารไม่ต้องคำนึงว่าเป็นผลผลิตตามฤดูกาลที่เป็นการผลิตในประเทศไทย ผู้บริโภคเลือกซื้ออาหารที่มีการรับรองมาตรฐาน ร้อยละ 72.2 ที่ไม่สนใจว่าอาหารจะมีการรับรองมาตรฐานมีร้อยละ 27.8 ผู้บริโภคมีความใส่ใจต่อกระบวนการผลิตของอาหารที่นำมาบริโภค ร้อยละ 91.7 มีเพียงร้อยละ 8.3 ที่ไม่ใส่ใจต่อกระบวนการผลิตของอาหารที่นำมาบริโภค

วัตถุประสงค์ที่สมาชิกผู้บริโภคเข้าร่วมกลุ่มด้วยความต้องการในระดับมากที่สุด ประกอบไปด้วยการคำนึงถึงการผลิตที่ตระหนักถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ร้อยละ 4.90 ตามด้วยความต้องการอาหารปลอดภัย และการคำนึงถึงการผลิตที่ตระหนักถึงผลกระทบต่อสุขภาพของผู้ผลิตและผู้บริโภค ร้อยละ 4.89 สมาชิกผู้บริโภคเข้าร่วมกลุ่มเพราะต้องการอาหารที่ปลอดภัย สารเคมี ร้อยละ 4.82 ต้องการสนับสนุนเกษตรกรที่มีวิถีการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์ ร้อยละ 4.81 ต้องการสนับสนุนผลผลิตจากกลุ่มเกษตรกรรายย่อย ร้อยละ 4.75 ต้องการอาหารที่มาจาก การผลิตแบบอินทรีย์ ร้อยละ 4.69 และสมาชิกที่มีความคิดเห็นว่าฟาร์มอินทรีย์พื้นฟูระบบนิเวศท้องถิ่น และการสร้างความหลากหลายทางพันธุกรรม ร้อยละ 4.65

การกระจายผลผลิตของทางกลุ่มทั้งหมดอยู่ในระดับมาก ได้แก่ สถานที่นัดหมายรับผลผลิตมีความเหมาะสม ร้อยละ 4.47 สถานที่นัดหมายรับผลผลิตไม่ทำให้ผลผลิตเสื่อมคุณภาพ ร้อยละ 4.46 การกระจายผลผลิตสู่ผู้บริโภคมีความสะดวก ร้อยละ 4.46 ช่องทางการชำระเงินค่าผลผลิตมีความสะดวก ร้อยละ 4.46 ระยะเวลาการขนส่งไม่ทำให้ผลผลิตเกิดความเสียหาย ร้อยละ 4.39 พาหนะที่ใช้ในการขนส่งไม่ทำให้ผลผลิตเสื่อมสภาพ ร้อยละ 4.36 ผลผลิตที่ได้รับเป็นไปตามข้อตกลง ร้อยละ 3.90 บรรจุกันที่มีความเหมาะสมกับผลผลิต ร้อยละ 3.74 บรรจุกันที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ร้อยละ 3.67 ตามลำดับ

กิจกรรมการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจระหว่างสมาชิกผู้ผลิตกับสมาชิกผู้บริโภคอยู่ในระดับมาก สมาชิกผู้บริโภคสามารถรับรู้ข่าวสารการดำเนินงานและผลผลิต ร้อยละ 3.81 ผู้บริโภคจะสามารถแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานและผลผลิต ร้อยละ 3.79 และรับรู้ความคิดเห็นของสมาชิกท่านอื่นเกี่ยวกับการดำเนินงานและผลผลิต ร้อยละ 3.56 กิจกรรมเสริมสร้างการมีส่วนร่วม สมาชิกผู้บริโภคมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลางในประเด็นให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการประกอบอาหารแก่สมาชิก ร้อยละ 2.53 และมีส่วนร่วมในระดับน้อย ได้แก่ ร่วมแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับการผลิตที่เป็นประโยชน์ต่อสมาชิก ร้อยละ 2.40 ร่วมแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องอาหารและสุขภาพที่เป็นประโยชน์ต่อสมาชิก ร้อยละ 2.26 และเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาของกลุ่ม ร้อยละ 2.06

สมาชิกผู้บริโภคมีความเห็นว่าผลจากการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มที่อยู่ในระดับมากที่สุด ได้แก่ ผู้บริโภคเกิดความเชื่อมั่นและไว้วางใจกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิต ร้อยละ 4.74 ลำดับต่อมาคือ ได้รับอาหารที่ปลอดภัย 4.54 และผู้บริโภคจะทราบแหล่งที่มาของผลผลิต ร้อยละ 4.51

สมาชิกผู้บริโภคมีความเห็นว่าผลจากการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มที่อยู่ในระดับมากที่สุด ได้แก่ การยอมรับภาระค่าใช้จ่ายในการขนส่งร่วมกับเกษตรกรได้ ร้อยละ 4.39 การยอมรับความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากการผลิตได้ ร้อยละ 4.32 ได้รับผลผลิตมีคุณภาพเหมาะสมกับราคา ร้อยละ 4.01 มีความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน ร้อยละ 3.97 ได้รับผลผลิตในปริมาณเหมาะสมกับราคา ร้อยละ 3.83 และสมาชิกผู้บริโภคมีความรู้สึกเป็นคนในชุมชนเดียวกันกับเกษตรกรผู้ผลิต ร้อยละ 3.58 ผลผลิตมีความหลากหลายตรงความต้องการ ร้อยละ 3.54

ส่วนที่ 2 รูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่ภาคกลาง จากการสรุปจากการศึกษาสภาพการณ์ชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่ภาคกลาง จำนวน 2 พื้นที่ ได้รูปแบบดังนี้

1) ผู้ผลิต มีรูปแบบการผลิตโดยใช้เกษตรอินทรีย์จนได้รับการรับรองมาตรฐาน แต่สามารถเลือกใช้วิธีการที่เหมาะสมกับพื้นที่ เช่น ใช้แนวความคิดปลูกไม้ 7 ระดับ การปลูกพืชแบบผสมผสานเน้นการปลูกที่หลากหลายชนิดมีทั้งผักและผลไม้ หรือจะเน้นการปลูกพืชผักพื้นบ้านและการปลูกตามฤดูกาล สามารถพึ่งตนเองได้ มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ มีเงินออม

2) ผู้บริโภค มีการยอมรับภาระค่าใช้จ่ายในการขนส่งร่วมกับเกษตรกร และการยอมรับความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากการผลิต มีความเชื่อมั่นและไว้วางใจกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิต ได้รับอาหารที่ปลอดภัย มีความหลากหลายตรงความต้องการ มีความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน สมาชิกผู้บริโภคมีรู้สึกเป็นคนในชุมชนเดียวกันกับเกษตรกรผู้ผลิต

3) กิจกรรมของชุมชน ประกอบไปด้วย กิจกรรมการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจ กิจกรรมเสริมสร้างการมีส่วนร่วม และกิจกรรมเยี่ยมชมฟาร์มเพื่อสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจอันดีต่อกัน ร่วมเรียนรู้วิถีการผลิตในชุมชน กิจกรรมทั้งหมดจะเน้นให้สมาชิกมีความใส่ใจต่อสุขภาพ ใส่ใจต่อสิ่งแวดล้อม และเป็นกิจกรรมเน้นการมีส่วนร่วมที่ทำให้เกิดกระบวนการ *เรียนรู้

4) การรวมกลุ่ม มีข้อตกลงร่วมกัน มีรูปแบบในการรับผลผลิตให้เลือก สมาชิกได้รับอาหารปลอดภัย

5) ปัจจัยและเงื่อนไขของชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน มีสองส่วนคือ ผู้บริโภคมีการปรับพฤติกรรมกรบริโภค การยอมรับความเสี่ยง การยอมรับข้อตกลง ผู้ผลิตมีขนาดของพื้นที่ในการผลิต การผลิตแบบอินทรีย์ ผู้ประสานงานกลุ่ม และระยะทางระหว่างผู้บริโภคและผู้ผลิต

ส่วนที่ 3 การพัฒนารูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน ผู้วิจัยได้นำโครงร่างรูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่ภาคกลาง โดยการประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) จากผู้ทรงคุณวุฒิด้านระบบการเกษตรที่สนับสนุน โดยชุมชนเพื่อทำการตรวจสอบและให้ข้อคิดเห็นตลอดจนข้อเสนอแนะใน 3 ประเด็น ดังนี้

1) ความเหมาะสมของรูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่ภาคกลาง

2) ความเป็นไปได้ของการนำรูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่ภาคกลางไปประยุกต์ใช้ในชุมชนอื่นที่ทำเกษตรอินทรีย์

3) ความมีประโยชน์ของรูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่ภาคกลางในการประยุกต์ใช้ในชุมชนอื่นที่ทำเกษตรอินทรีย์

จากการให้ความคิดเห็นรูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่ภาคกลาง โดยการประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) จากผู้ทรงคุณวุฒิลงความเห็นว่ารูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่ภาคกลางมีความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความมีประโยชน์ในการนำรูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่ภาคกลางไปประยุกต์ใช้โดยมีความคิดเห็นเพิ่มเติมเพื่อนำไปปรับปรุง ดังนี้

1) หลักการจำกัดกิจกรรมของชุมชนควรเพิ่มการสร้างจิตสำนึกให้ผู้ผลิตและผู้บริโภคใส่ใจต่อปัญหาของตนเรื่องการบริโภคและเชื่อมโยงไปถึงชุมชน และสิ่งแวดล้อม

2) ปัจจัยเงื่อนไขของบริบททางสังคม ได้แก่

2.1) การเปลี่ยนแปลงของตลาดเกษตรอินทรีย์ปัจจุบันมีเพิ่มมากขึ้นในพื้นที่กรุงเทพมหานคร

2.2) ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสาร ทำให้ช่องทางการสื่อสารพัฒนาก้าวหน้ามากขึ้น อาจเป็นปัจจัยทำให้เกิดการรวมกลุ่มได้ง่ายมากขึ้นจากการใช้สื่อ เกษตรกรอินทรีย์ยุคใหม่ต้องปรับตัวให้ใช้เทคโนโลยีได้ทันกับยุคสมัย

2.3) กระแสการตื่นตัวด้านเกษตรอินทรีย์ เช่น การทำเกษตรอินทรีย์ การบริโภคสินค้าอินทรีย์ รวมทั้งความใส่ใจต่อสุขภาพ

ทั้งนี้ผู้วิจัยจะนำความคิดเห็นเพิ่มเติมจากผู้ทรงคุณวุฒิไปพิจารณาปรับปรุงรูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน ดังนี้

1) ผู้ผลิต มีรูปแบบการผลิตโดยใช้เกษตรอินทรีย์จนได้รับการรับรองมาตรฐาน แต่สามารถเลือกใช้วิธีการที่เหมาะสมกับพื้นที่ เช่น ใช้แนวคิดการปลูกไม้ 7 ระดับ การปลูกพืชแบบผสมผสานเน้นการปลูกที่หลากหลายชนิดมีทั้งผักและผลไม้ หรือจะเน้นการปลูกพืชผักพื้นบ้านและการปลูกตามฤดูกาล สามารถพึ่งตนเองได้ มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ มีเงินออม

2) ผู้บริโภค มีการยอมรับภาระค่าใช้จ่ายในการขนส่งร่วมกับเกษตรกร และการยอมรับความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากการผลิต มีความเชื่อมั่นและไว้วางใจกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิต ได้รับอาหารที่ปลอดภัย มีความหลากหลายตรงความต้องการ มีความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน สมาชิกผู้บริโภคมีรู้สึกเป็นคนในชุมชนเดียวกันกับเกษตรกรผู้ผลิต

3) กิจกรรมของชุมชน ประกอบไปด้วย กิจกรรมการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจ กิจกรรมเสริมสร้างการมีส่วนร่วม และกิจกรรมเยี่ยมชมฟาร์มเพื่อสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจอันดีต่อกัน ร่วมเรียนรู้วิถีการผลิตในชุมชน กิจกรรมทั้งหมดจะเน้นให้สมาชิกมีความใส่ใจต่อสุขภาพ ใส่ใจต่อสิ่งแวดล้อม เป็นกิจกรรมที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และเป็นกิจกรรมที่สร้างจิตสำนึกให้ผู้ผลิตและผู้บริโภคใส่ใจต่อปัญหาของตนเรื่องการบริโภคและเชื่อมโยงไปถึงชุมชน และสิ่งแวดล้อม

4) การรวมกลุ่ม มีข้อตกลงร่วมกัน มีรูปแบบในการรับผลผลิตให้เลือก สมาชิกได้รับอาหารปลอดภัย

5) ปัจจัยและเงื่อนไขของชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน มี 3 ส่วน คือ หนึ่ง ผู้บริโภคมีการปรับพฤติกรรมกรบริโภค การยอมรับความเสี่ยง การยอมรับข้อตกลง สอง ผู้ผลิตมีขนาดของพื้นที่ในการผลิต การผลิตแบบอินทรีย์ ผู้ประสานงานกลุ่ม และระยะทางระหว่างผู้บริโภคและผู้ผลิต สาม บริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น

กระแสทางสังคมเกี่ยวกับสุขภาพหรือการนิยมนิยมผลผลิตอินทรีย์ และความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสาร

6. การอภิปรายผล

จากผลการวิจัยการพัฒนา รูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่ภาคกลาง CSA ผู้วิจัยทำการอภิปรายผลดังนี้

1) สภาพการณ์ชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านวัตถุประสงค์การเข้าร่วมกลุ่ม สมาชิกทั้งสองพื้นที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมกลุ่มที่คล้ายกัน คือ สมาชิกผู้ผลิตและผู้บริโภคเข้าร่วมกลุ่มด้วยความตระหนักในผลกระทบต่อสุขภาพของผู้ผลิตและผู้บริโภค ตระหนักถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และความต้องการอาหารปลอดภัย ส่วนที่เพิ่มเติมมาสำหรับสมาชิกผู้บริโภค คือ ต้องการสนับสนุนเกษตรกรที่มีวิถีการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์ ต้องการสนับสนุนผลผลิตจากกลุ่มเกษตรกรรายย่อย สอดคล้องกับการศึกษาของ Lang, K. Brandon (2010: 17-26) ศึกษาเรื่องการเปลี่ยนโฉมหน้าของชุมชน ซีเอสเอ (Community Support-Agriculture) การเป็นชุมชนซีเอสเอต้องใช้กลยุทธ์ที่หลากหลายในการสร้างความตระหนักในปัญหาการใช้สารเคมี นำไปสู่การสร้างเป้าหมายของชุมชน สอดคล้องกับ Curtis et. al. (2013: 42-47) การเข้าร่วมเป็นสมาชิกชุมชนซีเอสเอให้การสนับสนุนเกษตรกรในท้องถิ่นและซื้ออาหารที่สดใหม่ในท้องถิ่น สอดคล้องกับหลักการรวมกลุ่มของแนวคิดระบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน และสอดคล้องกับหลักทางด้านสุขภาพิบาลอาหารที่ผู้บริโภคต้องพิจารณาในการเลือกซื้ออาหารสดในเรื่อง

1.1) ปลอดภัย คือ ต้องเลือกอาหารที่แน่ใจว่าสะอาด ปลอดภัย ผลิตจากแหล่งผลิตที่เชื่อถือได้ ไม่มีความเสี่ยงต่อการเกิดโรคในระบบทางเดินอาหาร

1.2) ประหยัด คือ ต้องเลือกซื้ออาหารตามฤดูกาลอาหารที่มีผลิตในท้องถิ่น ซึ่งจะส่งผลให้ได้อาหารที่มีคุณภาพดี ราคาถูก และหาซื้อได้สะดวก

ด้านการผลิตทั้งสองกลุ่มมีการดำเนินการผลิตบนพื้นฐานของลักษณะภูมิประเทศปลูกพืชที่เหมาะสมกับท้องถิ่นและฤดูกาล สอดคล้องกับแนวทางปฏิบัติสำหรับเกษตรอินทรีย์ที่เน้นการผลิตที่สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติและการประยุกต์ปรับใช้กลไกนิเวศธรรมชาติ ประกอบด้วย 6 แนวทางสำคัญ (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2555: 19-26) คือ 1) การหมุนเวียนของธาตุอาหาร 2) การสร้างความอุดมสมบูรณ์ของธาตุอาหารในดิน 3) การสร้างความหลากหลายที่สัมพันธ์กันอย่างสมดุลในระบบนิเวศ 4) การอนุรักษ์และฟื้นฟูนิเวศการเกษตร 5) การพึ่งพากลไกธรรมชาติในการทำการเกษตร 6) การพึ่งพาตนเองด้านปัจจัยการผลิต

การกระจายผลผลิต ระบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนสามารถที่จะส่งผลผลิตจากสมาชิกผู้ผลิตไปสู่สมาชิกผู้บริโภคได้โดยตรง จนทำให้สมาชิกผู้บริโภคเกิดความพึงพอใจหรือได้รับอรรถประโยชน์ทั้งในด้านปริมาณผลผลิต คุณภาพผลผลิตและเวลา สอดคล้องกับงาน

ของ Lang, K. Brandon (2010: 17-26) ศึกษาเรื่องการเปลี่ยนโฉมหน้าของชุมชนซีเอสเอ การทำการเกษตรแบบชุมชนซีเอสเอต้องเผชิญกับความท้าทาย คือ สมาชิกชุมชนซีเอสเอที่เป็นผู้ผลิตต้องสามารถจัดการพืชให้เก็บเกี่ยวได้ในเวลาที่แตกต่างกัน และสามารถสร้างรายได้ให้ตลอดฤดูกาล สมาชิกจำนวนมากจะรู้สึกพึงพอใจถ้าเขาได้รับการจัดสรรผลผลิตอย่างเพียงพอและมีความหลากหลายตลอดฤดูกาล

กิจกรรมของชุมชน ทั้งสองพื้นที่มีกิจกรรมใกล้เคียงกัน 4 กิจกรรม ประกอบไปด้วย กิจกรรมการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจ กิจกรรมเสริมสร้างการมีส่วนร่วม กิจกรรมให้ผู้บริโภคได้ร่วมเรียนรู้วิถีแห่งเกษตรกรรมในชุมชนของเกษตรกรที่เป็นผู้ผลิต และกิจกรรมเยี่ยมชมฟาร์ม

ผลจากการเป็นสมาชิก สมาชิกผู้ผลิตเกิดการเรียนรู้จากกระบวนการกลุ่มกระตุ้นให้ตระหนักในความเสี่ยงของตลาด การพึ่งพิงระบบตลาด และการเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยวเกิดการเรียนรู้ ปรับเปลี่ยนความคิดเริ่มต้นลงมือปฏิบัติ เรียนรู้ระหว่างดำเนินการ แก้ไขปัญหาด้วยการรวมกลุ่ม ซึ่งช่วยทำให้เกิดพลังในการแก้ไขปัญหา มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น

สมาชิกผู้บริโภคเกิดความเชื่อมั่นและไว้วางใจกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิต ได้รับอาหารที่ปลอดภัย ทราบแหล่งที่มาของผลผลิตและกระบวนการผลิต ความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน ในขณะเดียวกัน การเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มทำให้สมาชิกผู้บริโภคต้องยอมรับภาระค่าใช้จ่ายในการขนส่งร่วมกับเกษตรกรและยอมรับความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากการผลิตด้วย

2) รูปแบบชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่ภาคกลาง สรุปจากการศึกษาสภาพการณ์ชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่ภาคกลาง จำนวน 2 พื้นที่ ได้รูปแบบดังนี้

2.1) ผู้ผลิต มีรูปแบบการผลิตโดยใช้เกษตรอินทรีย์จนได้รับการรับรองมาตรฐาน แต่สามารถเลือกใช้วิธีการที่เหมาะสมกับพื้นที่ เช่น ใช้แนวคิดการปลูกไม้ 7 ระดับ การปลูกพืชแบบผสมผสานเน้นการปลูกที่หลากหลายชนิดมีทั้งผักและผลไม้ หรือจะเน้นการปลูกพืชผักพื้นบ้านและการปลูกตามฤดูกาล สามารถพึ่งตนเองได้ มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ มีเงินออม สอดคล้องกับการศึกษาของจตุรงค์ พวงมณี และคณะ (2555: ๑-๑) การศึกษาและพัฒนากระบวนการจัดการพืชผักปลอดภัยปราศจากสารพิษ ตำบลแม่มาเต็งและตำบลทุ่งยาว อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีเกษตรกรผลิตผักปลอดภัยโดยใช้รูปแบบเกษตรอินทรีย์เลือกชนิดผักที่ปลูกจากความชำนาญด้านการจัดการ และเป็นที่ต้องการของผู้บริโภคในท้องถิ่น ส่วนใหญ่ใช้วิธีการปลูกแบบหมุนเวียนไม่ซ้ำตระกูลในแปลงเดียวกันไม่มีการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชมีการใช้ปุ๋ยเคมีร่วมกับปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมักที่ทำขึ้นเองมีการใช้สารสมุนไพรควบคุมศัตรูพืช

2.2) ผู้บริโภค มีการยอมรับภาระค่าใช้จ่ายในการขนส่งร่วมกับเกษตรกร และการยอมรับความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากการผลิต มีความเชื่อมั่นและไว้วางใจกลุ่มเกษตรกร

ผู้ผลิต ได้รับอาหารที่ปลอดภัย มีความหลากหลายตรงความต้องการ มีความมั่นคงทางอาหาร ในครัวเรือน สมาชิกผู้บริโภคมีรู้สึกเป็นคนในชุมชนเดียวกันกับเกษตรกรผู้ผลิต

2.3) กิจกรรมของชุมชน ประกอบไปด้วย กิจกรรมการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจ กิจกรรมเสริมสร้างการมีส่วนร่วม และกิจกรรมเยี่ยมชมฟาร์มเพื่อสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจอันดีต่อกัน ร่วมเรียนรู้วิถีการผลิตในชุมชน กิจกรรมทั้งหมดจะเน้นให้สมาชิกมีความใส่ใจต่อสุขภาพ ใส่ใจต่อสิ่งแวดล้อม และเป็นกิจกรรมที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน สอดคล้องกับ อนุชาติ พวงสาดี และ วิบุรณ วิศวารทสกุล (2541: 11-18) เสนอว่าการที่ชุมชนมีกิจกรรม และความต่อเนื่องบนพื้นฐานของกระบวนการกลุ่ม และด้วยพื้นฐานแห่งการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกัน (Interactive Learning Through Action) ความต่อเนื่องและยั่งยืนจะทำให้เกิดความรู้สึกเป็นชุมชนเดียวกันได้

2.4) การรวมกลุ่ม มีข้อตกลงร่วมกัน มีรูปแบบในการรับผลผลิตให้เลือก สมาชิกได้รับอาหารปลอดภัย

2.5) ปัจจัยและเงื่อนไขของชุมชนอาหารปลอดภัยของระบบการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน มีสองส่วนคือ ผู้บริโภคมีการปรับพฤติกรรมกรบริโภค การยอมรับความเสี่ยง การยอมรับข้อตกลง ผู้ผลิตมีขนาดของพื้นที่ในการผลิต การผลิตแบบอินทรีย์ ผู้ประสานงานกลุ่ม และระยะทางระหว่างผู้บริโภคและผู้ผลิต

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

จตุรงค์ พวงมณี และคณะ. (2555). *การศึกษาและพัฒนาระบบการจัดการพื้นที่ผักปลอดสารพิษ ตำบลแม่มาตังและตำบลทุ่งยาวอำเภอป่าฝาง จังหวัดแม่ฮ่องสอน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

วิฑูรย์ ปัญญากุล. (2555). *ความรู้เบื้องต้นเกษตรอินทรีย์*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: มูลนิธิสายใยแผ่นดิน.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2559). *แผนพัฒนาการเกษตร*. วันที่ค้นข้อมูล 27 เมษายน 2561, เข้าถึงได้จาก http://www.oae.go.th/main.php?filename=journal_all.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2561). *สรุปผลที่สำคัญการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร พ.ศ. 2560*. กรุงเทพฯ: กระทรวงเทคโนโลยีและการสื่อสาร.

อนุชาติ พวงสาส์ และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล. (2541). *ประชาสังคม คำ ความคิด และความหมาย*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

เอกสารภาษาอังกฤษ

Best, J. W. (1981). *Research in Education*. London: Prentice-Hall India.

Curtis, K. & Ward, R. & Allen, K. & Slocum, S. (2013). "Impact of Community Supported Agriculture Program Participation on Consumer Food Purchases and Dietary Choice." *The Journal of Food Distribution Research*, 44 (1): 42-51.

Lang, K. B. (2010). "The Changing Face of Community-Supported Agriculture." *The Journal of Culture & Agriculture*, 32 (1): 17-26.